

UOT: 82 -32

15

AYGÜN HEYDƏROVA
 Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
 heyderova89@inbox.ru

HÜSEYN ABBASZADƏNİN POVESTLƏRİNDƏ MÜASİRLİK ("Qaradağ əhvalatı", "Ləpədüyəndə" və "Mansur" povestləri əsasında)

Hüseyn Abbaszadə 60-cı illərin povest janrına müraciət edir. Bu, bədii hekayənin daha geniş formasıdır. Bu janr, yazarın fikirlərini daha ətraflı şəkildə ifadə etməyə imkan verir. "Qaradağ əhvalatı" Hüseyn Abbaszadənin ilk hekayəsidir. Hekayələrinin motivi- insandır. 60-cı illərin ədəbiyyatında bir şəxs fərqli bir prizmadan izah edilir. Bu dövrdə yazılmış əsərlərdə insan, onun daxili dünyası, əxlaqi və psixoloji vəziyyəti öyrənməyə gətirilir. Hüseyn Abbaszadə əsərlərində insan əxlaqını müvəffəqiyyətlə izah etmişdir. Hekayəsi strukturca sadə, lakin məzmununda maraqlı və cəlbedicidir.

Açar sözlər: Hüseyn Abbaszadə, povest, müasirlik, insan, zaman

Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yeri olan ədiblərimizdən biri də Hüseyn Abbaszadədir. 40-cı illərdə yaradıcılığa şeirlə başlayan H.Abbaszadə 50-ci illərdə nəsrə keçid edir. Nəsrin geniş imkanlarından istifadə edərək hekayə, povest və romanlar yazır. 61-ci ildən başlayaraq povest janrına müraciət edir.

Bildiyimiz kimi, povest hekayənin geniş forması olaraq, yazıçıya fikirlərini daha ətraflı ifadə etməyə imkan verir. Bunu nəzərə alan H.Abbaszadə ilk povesti olan "Qaradağ əhvalatı" nı (1961) yazır. Ardınca "Ləpədüyəndə" (1962-1963), "Leytenant Qiyasazadənin gündəliyindən" (1962-1984), "Onu tanımadılar" (1964), "Eve kölgə düşür" (1964-1966), "Şokolad paylayan qız" (1966), "Qapını döyürlər" (1967), "Mansur" (1968), "Hardasınız, müsyö Abel?" (1970), "Uzaqdan gələn qonaq" (1972-1973), "Xahiş (1979-1981), "Dələ" (1981-1982), "Zinger əhvalatı" (2002-2003) povestlərini qələmə alır. Bu əsərlərin hər biri ədəbi mühitin diqqətini cəlb edir. Bunun səbəbini yazıçının müraciət etdiyi mövzuların müasirliyi və aktuallığında axtarmaq lazımdır. H.Abbaszadənin hansı mövzuya müraciət etməsindən asılı olmaya-raq, onun povestlərinin (əsərlərinin) hərəkətverici qüvvəsi insandır.

Müharibəni görmüş, onun iştirakçısı olmuş H.Abbaszadə əsərlərində müharibə mövzusunun xüsusi olaraq qabardır. "Leytenant Qiyasazadənin gündəliyindən", "Onu tanımadılar", "Şokolad paylayan qız", "Uzaqdan gələn qonaq", "Hardasınız, müsyö Abel?" əsərləri məhz müharibə mövzusu üzərində qurulmuşdur. Bu povestlərdə ön və arxa cəbhənin təsviri, müharibə zamanı insanların psixologiyası və s. məsələlər işıqlandırılır. Bu əsərlər başqa tədqiqatın mövzusu olduğundan məqalədə onların yalnız adlarını çəkməklə kifayətlənirik. Bu məqalədə H.Abbaszadənin 60-cı illərdə yazdığı üç povestindəki - "Qaradağ əhvalatı", "Ləpədüyəndə" və "Mansur" müasirlik tədqiqatına cəlb edilir.

Məqalə tarixəsi:

Göndərilib: 25.05.2019, qəbul edilib: 13.06.2019

Bildiyimiz kimi, 60-cı illər ədəbiyyatda xüsusi bir dövr idi. Ədəbiyyatşünas Şirindil Alishanlının da qeyd etdiyi kimi, “60-cı illərdə sovet ədəbiyyatı məlumat standartlardan, qəliblərdən çıxmağa başladı” (3, s. 27). Bu dövrdə ənənət adamları insana, dünyaya başqa prizmadan yanaşmağa başlayırlar. Həmin dövrdə yazılan əsərlərdə həyatın monası olan insan, onun daxili aləmi, məənəvi-psixoloji vəziyyəti tədqiqat müstəvisinə gətirilir. Bu məziyyətlər H.Abbasızadə bədii nəsrində də açıqca görtürür.

Bir yazıçı kimi onu vacib problemlərin bədii həlli maraqlandırır. “Qaradağ əhvalatı” povestində də yazıçını insan və onun daxili aləmi, seçimləri kimi məsələlər düşündürür. O, obrazların təmsalında “ikinci mən”nin meydana çıxma səbəbini, insanın həyatındakı rolunu məənəvi-psixoloji keyfiyyətlər baxımında təsvir edir. Povest Nadirinin firtinalı dənizdə dalğalarla mübarizə apararaq sahile can atması ilə başlayır. Burada qeyri-təbii heç nə yoxdur. Bu təbii hadisənin təsviri ilə müəllif oxucunu təmiz vicdanla, adla ölmək yoxsa xudbinasına yaşamaq yaxşıdır sualı qarşısında qoyur.

Nadirin yaşamaq istəməsi olduqca təbiidir. Çünki həyat şirindir, heç kim ölmək istəmir. Lakin Nadirinin xilas olmaq istəməsinin başqa səbəbi də vardır. Axaşm nişanı olan Nadir bu göntü özünlü, anasının, Vəsilənin gözlündə qoymaq istəmir. Bura qədar oxucu qayğıkeş oğul, düşüncəli sevgili götür. Lakin hadisələrin gedişatı Nadirinin “ikinci mən”ni üzə çıxır.

Yazıçı Nadirinin simasında insanın özü ilə apardığı amansız mübarizəni təsvir edir. Nadirinin xarakteri bütönlü çılpaqlığı ilə oxucunu da təəddüddə qoyur. O, “nə etməli?” sualına cavab tapa bilmir, qarşısında iki yoldan birini seçir. O, yoldaşları ilə qalıb mübarizə aparmaq əvəzinə, tək xilas olmağı üstün tutur. Bununla da Nadirinin xarakterindəki xudpəsəndlik, etibarsızlıq üzə çıxır: “Bunlar üzə bilmirlər, bəs mənim təqdirim nədir! Vaxtında öyrənməyidilər. Qurunun oduna yaş da yanır. Əgər qayıqda qalıb, onlarla bir yerdə məhv olsam, onda mənə dünyanın ən axmaq adamı deyirlər” (1, s. 83).

Halbuki Nadir qayıqda tək deyildir. Onunla eyni taleyi yaşayan insanlar vardır. Hansı ki, bu insanları da evlərində gözləyənləri var. Yazıçı Nadirinin düşüncələrinə qarşı usta Süleymanı qoyur. Nadirinin düşüncələrindən xəbərsiz usta Süleyman başqa fikirdədir: “Mən ölsəm cəhənnəmə, dövrənimü sütüb, göntümü görmüşəm, övladlarım, ev-əşiyim, nəvalərim var, hayıf bu cavanlardan...Muradın başına bir iş gəlsə, anasız böyütdüyü qızı lap yetim qalacaq. Fədyanın uşağı orda elə, özü də belə. Arvadı iki zərbənin altında qalacaq. Tofiqin də ki, əsl həyatı hələ qabaqdadır. Yazıq nə görüb ki?” (1, s. 89). Süleyman usta – Nadir xətti povestdə aparıcı olmasa da, Nadirinin iç üzünü tanımağa yardımçı olur.

Müəllif bu priyomdan istifadə edərək müxtəlif yaşlı insanların fərqli düşüncələrini ifadə edir. Süleyman kişi çətin zamanında deyil, onu yoldaşlarının taleyi narahat edir; özü demişkən, dövrənimü sürən bu usta birinin başsız qalacaq qızını, o birinin hələ toq görmədiyə təəssüflənir. H.Abbasızadə yaşlı nəslin gənc nəslə örnək ola biləcək daxili zənginliyi, təəssübkeşliyi, qayğısı ilə əsərin ideya-tərbiyəvi rolunu öna çəkir.

Nadirin qəbahəti bununla bitmir. O, yoldaşlarının öldüyündən əmindir, hətta öz hərəkətinə onların ölümlü ilə bəraət qazandırır: “Mənə nə düşübü? Bir də mənim onları qoyub qaçdığımı bundan sonra kim sübut eləyə bilər?! Onları dənizin dibindən çıxarıb dindirməyəcəklər ki?!” (1, s. 95)

Yanlıq davranışı Nadiri narahat etmir. O, doğru qarar verdiyinə əmindir, baş verənlərin bir təqsirkarı olduğunu düşündür, bütönlü günahı Muradda götür. Murad Kövşanlı Qaradağ neft mədənləri idarəsinin neft və suvarma xəsinin rəisi, mühəndisdir. Həyat yoldaşını doğuma itirmiş, anasız qalan qızını böyütdən Murad işini ürəkədən sevir. Həmin gün təmir işi ilə bağlı təcilli dənizə çıxmaq lazım gəlir. Murad Nadirinin nişanı olduğunu bildiyindən ona getməməyi təklif etsə də, işin yüngüllütlünü nəzərə alan Nadir bundan imtina edir. Belə ki, Murad Nadir və üç yoldaşı ilə birgə dənizə yollanır. Qəfildən qoppan fırtına onların sahile çıxmağına mane olur. Murad işi təxirə salmadığına peşman olur.

Əslində bir çıxış yolu vardır; üzərək sahile çıxmaq. Lakin qayıqdakılardan ikisinin özməyi bacarmaması Muradı dilxor edir. Dilxorluğun bir digər səbəbi də Nadir məsələsidir. Yoldaşları Fədyə və Tofiqin özməyi bacarmadıqlarını öyrənən Nadirinin qarşısında iki yol qalır: ya yoldaşlarını dənizin qasırğasına təpşirib üzərək sahile çıxmaq, ya da onlarla qalıb əcali gözləmək. O, təəddüdlərinə son qoyur: “Nə eləyim. Gözüm görə-görə özlüm öz həyatımı məhv eləyim?! Nəyə görə?” (1, s. 83)

Əslində Nadir bir seçim edir. Bu seçimdə onu haqsız edən özməyi bildiyi halda qalıb ölmü gözləməməyi deyil, yoldaşları ilə halallaşmadan çıxıb getməsi, özünlə gələn kimi onların arxasına kömək göndərməməsidir. Bunları düşünmək yerinə isə Nadir, günahı Muradın üstünə ataraq vicdan əzabından xilas olmaq istəyir: “Murad həmişə özlü, öz şöhrəti bərədə düşündürdü. Elə camaatı qırına vərən də onun bu şöhrət-pərəstliyi olmadımı?” (1, s. 97) O, özünlü buna o qədər inanır ki, ona dəyməyə gələn Muradın adı sözü belə ona zəhər kimi gəlir. Bu da onun xarakterindəki laibəlliliyi göstərir.

Yazıçı Nadiri insan, fərq kimi təsvir edir, onun şəxsiyyət kimi formalaşmadığını bədii boyalarla əks etdirir. H.Abbasızadə bununla yaşından asılı olma-yaraq, insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasının çətinliyi göstərir. Çünki insanın şəxsiyyəti kimi formalaşmasında daxili və xarici amillərin rolu danılmazdır. Əsər boyu isə biz Nadirinin yalnızca eqosunu görürük. Hansı ki, bu eqo onu ətrafındakı insanlardan uzaqlaşdırır. Nadir ətrafındakı insanlarla məənəvi bağ qurmur, onları dəyərləndirmir. Onun üçün yalnız özlü və özlü üçün seçdiyi bir-iki adam dəyərlidir.

Nadirin nişanlısı Vəsilə əhvalatı bildikdə ona bəslədiyi sevgi ötür. Çünki Nadir onun gözlündə güvəndiyi liman idi. Vəsilə “Yoldaşlarını dar gündə qoyub qaçan adəmdən nə desən gözləmək olar! Sabah çətinə düşəndə o mənə də qoyub qaçar” (1, s. 154) fikri ilə Nadirdən ayrılır. Əsər boyu yazıçı Vəsiləni müsbət planda təsvir edir. Qayğıkeş, çalışqan olan Vəsilə Nadirdən fərqli olaraq, insanlara dəyər verir. Çünki Vəsilə nə istədiyini bilən, özünəgüvənən insandır. O, Nadiri çox sevir. Onun başına gələn hadisədən müəssir olur, onun qayğısına qalır. Vəsilə Nadirinin narahatlığının səbəbini nişanlarının təxirə düşməsi kimi mənalandırır. Haqiqəti bildikdə isə, təbii olaraq, onu başıqlaya bilmir.

Rəfiqəni bu addımı atmağa vadar edən bir digər səbəb isə ictimai rəyə, qınağı nəzərə alınması olur: “Bundan sonra mən rəfiqələrimin üzünə necə baxacağam?! Məzuniyyətdən işə qayıdanda yoldaşlarımızı necə söhbət edəcəyəm?! Onlar üzə mənə heç nə deməsələr də, ürəkərləndə güləcəklər” (1, s. 139).

H.Abbasızadə bədii nəsrində aile məvzusu həmişə aktual və müasir olmuşdur. O, “Ləpədyəyə” (1962-1963) povestinin məvzusunun da müasir hə-

yatdan, müasir ailədən götürmüşdür. Povestdə ana-oğul, gəlin-qayınana münasibətləri, mənəvi-əxlaqi amillər öz ifadəsini tapmışdır. Əsər Lətifin təzə mənzili-nə anası Xədicənin köçmək istəməməsi ilə başlayır. Lətifin istəyi olduqca təbiidir: "Mənə təzə binada, içində hər bir rahatlığı olan geniş otaqlarda yaşayım, anam burada tək qalsın?! Yox, mən buna razı ola bilmərəm. Son getməsən, mən də getməyəcəyəm. Sabah aparıb qaytaracağam mənzilin ordenini" (2, s. 233).

O, təzə mənzildə anası ilə birgə yaşamaq istəsə də, anası təzə mənzilə köçmək istəmir. Yazıçı əsər boyu ananın bu hərəkətinin səbəbini araşdırır. Ana oğlunun xoşbəxtliyini istəyir. Onun bir ana kimi oğlunun dul qadınla deyil, layiqli bir qızla evlənməsini istəməsi təbiidir. Bütün dövrlərə analar oğullarına layiqincə toy etmək, başı duvaqlı, ali xınalı qızı ailsinə gəlin götürmək istəmişdir. Otuz bir yaşlı oğlunun bu vaxtdək dayanıb indi dul qadınla evlənməyini ana həzm edə bilmirdi: "Əgər Allahın mənə zərrə qədər yazığı gəlsə, arzu-kamımı gözlümdə qoymasın. Aman-zaman bir övladım var, bütün ümidimi ona bağlamışam, görək ocağıma dul arvad gəlsəsin. Mən kimdən əskiyəm?! Züleyxanın qıçı sinaydı, o gün Lətifə rast gəlməyəydi" (2, s. 273).

Əslində Züleyxanı ilk görəndə ana onu bəyənir, sanki oğlu onun gözlərilə baxıb Züleyxanı bəyənmişdi. Züleyxanın Lətiflə bir yerdə ola biləcəyini ana iki gəncin bir-birini sevməsi, taleyi bir dəfə yarımçıq qalmış gəlinin ikinci dəfə xoşbəxt olmağa cəhd etməsi kimi deyil, el arasında təmiz adlarının ləkələnmə biləcəyi kimi qəbul edir. Ana illərə arzuladığı oğul toyunu artıq "ləzzətsiz" hesab edir, "dul arvadın toyunun heç ləzzəti də olmur" deyir.

Əsərdə yazıçı Xədicə ananın keçirdiyi bütün hissələri ustalıqla təsvir edir. Xədicə ana oğlunun dul qadınla evlənəcəyini bildikdə oğluna etiraz etmir, heç bir şey demir. Onun Züleyxa barəsindəki düşüncələrini oxucu ananın daxilə monoloqu nəticəsində öyrənir. Lakin Xədicə ana bu işi özü həll etmək istəyir. O, gəlini olacaq Züleyxanı şərləyərkən, "Qonşular onun haqqında pis fikirdədirlər. Gül kimi təmiz oğlansın, nəyinə gərəkdir gəzəyən qız. Bəlkə də əri onu gəzəyən olduğu üçün boşayıb... Allah bilir. Nəyimiz olmasa da, el arasında təmiz adımız var. Har işi düzəlmək mümkündür. Ancaq namus ləkəsini təmizləmək çox çətindir" (2, s. 254) deyir. Yazıçı bununla dul qadının cəmiyyətdə mövqeyini, tarix boyu kişinin səhvinin qadının zərif çiyinlərində daşdığı kimi daha təsdiq edir. Yazıçı sanki "Züleyxanın xoşbəxt olmağa şansı varmı, yoxmu?"-nün anlamını hadisələrin axarında axtarır.

Lətif anasının dediyi sözlərə inanır. Yazıçı Lətifə daxilə tələtləmləri ilə verir. Şübhənin insanı yanlış mühakiməyə sövq etdiyini oxucu Lətifin simasında görür. Mədəndə operator işləyən Lətif həssas qəlblı, romantik bir gəncdir. Züleyxanı ilk dəfə diş poliklinikasında görüb ona vurulur. Hadisələrin kəskin dəyişimi Lətifin xarakterini üzə çıxır. "Odlu su arasında qalan" gənc Züleyxaya na qədər vurğun olsa da, şübhələrdən təsəllini öz xəyanəti ilə (hissilərə xəyanət ilə) təskinləşdirir: "Lətif Rəşxəndinin əlindən xoş bir hərərat duydu. Bu hərəstədən onun vücudu isindi. Elə bil gözlərinə nur gəldi. Bayaقدan quzğun cənağı kimi qəlbini sıyrıran ağır fikirlər bir anlıq onu tərk etdi. Lətif Rəşxəndə ilə üz-üzə oturub danışırdı. Lakin onun bu qədər mələhatlı olduğu-nu indiki kimi hiss etməmişdi" (2, s. 270).

Əsərdə Xədicə xalaya qarşı qoyulan obraz – Züleyxa yazıcının qadının ailədə və cəmiyyətdə mövqeyinə münasibətini ifadə edir. Gənc ikən məruz

qaldığı şiddət Züleyxanın xatirində birgəyaxayıf, ailə səadəti xəyallarını puç edir. Gənc qız evliliyin ən bəxtəvər günlərində ördən fiziki zərbə alır. Züleyxa böyüdüylə ailədə belə davranış görməmişdi, atası istər ana, istərsə də anasına qarşı həmişə diqqətli olmuş, qayğılarını çəkmişdi. Züleyxaya təsir edən, əgirdən da ərinin üzünə çirpələn zərbəsi yox, münasibəti idi: "Mən üzümə dəyən şillənin ağrısından yox, qəzəbindən ağlayırdım. İyirmi yaşın içində idim. Valideynlərimin mənə na vaxt döyüdükləri xatirimə gəlmirdi. Bir də, kişi qadına əl qaldırmı? Fəxrinin bu hərəkəti mənim üçün təhqir idi. Elə bir təhqir ki, onu mənləyimə süşdürə bildirmirdim?" (2, s. 242)

Züleyxa üçün ailə müqəddəs idi, qurduğu yuvasının nə vaxtsa dağıla biləcəyi xəyalına belə gəlmirdi. Lakin Fəxrinin ona xəyanət etdiyindən şübhələndikdə, hətta bu xəyanətin bilavasitə şahidi olduqca Züleyxa dözmür; onun isti yuvasına, müqəddəs saydığı ocağa yad əl uzandı. Qayınanasının ona təkidlə dediyi "Qızım, ağıllı gəlin hər işin üstündə evini dağıtmaz. Otur yerində. Axaşm atası onun abrını tökdü. Kişidir, hara getsə, əvvəl-axır qayıdacaq sənin yanına" (2, s. 244) sözləri da onu fikrindən döndərmir.

Lətif ana evlənmək təklifi etdikdə Züleyxa tərəddüd edir; başı daşa dəymiş bir gəlinin subay oğlanla evlənməsinə qohum-qonşu, tanış-biliş nə deyər? Digər tərəfdən, Züleyxa üçün ikinci dəfə innamaq, güvənmək çətin idi.

Lətifin düşüdüylə vəziyyəti ailə qarşısında qızın qarşı şübhələrini yox etmək üçün sağlam düşüncəli, mənəviyyatca zəngin birinə ehtiyacı vardı. Yazıçı bu məsələni mədənin baş geoloqu Sultanov obrazı vasitəsilə həll edir. Xədicə arvadı tutduğu səhv yoldan döndərə bilməyəcəyini qərarlaşdırən geoloq Lətiflə danışımağı qərara alır: "Öz hissələrinə inan, oğul, çünki sən Züleyxanı başqalarından pis tanırmısın. Paxıl qonşular ananı aldadıb, yalan deyə bilirlər. Görək belə hallarda həqiqəti uydurmadan, bəhtəndən ayırıb görməyi bacarasın. Qonşuların hamısı bir cür olmur. Başqasının evini yıxmaqdan həzz alan o qədər xəbis və imansız adam var ki... Necə deyirlər, qonşu qonşu olsa, kor qız ərə gedər" (2, s. 275).

Xədicə arvadı Züleyxaya etdiyi haqsızlığın əzabını çəkir. Züleyxanın baş verməmiş hadisədən xəbəri olmasa da, ana öz vicdanı qarşısında günahkar olduğunu bilir. Lətif bütün bunları gözəl bilir, anasının ondan uzaq durmasının səbəbini üzə vurmada da, onu qınaya bilmir. Ana isə oğlunun övladlıq borcunu el qınağı kimi yozur: "Lətif, oğul, bilirmən səni təşviş salan nədir. Cəmaatin dedi-qodusundan qorxm. Hamıya deyəcəyəm ki, sənə günah yoxdur, özlüm getməmişəm. Səni qınamazlar" (2, s. 234).

Göründüyü kimi, yazıçı adı görünən məişət mövzusunda bütün dövrlər üçün aktual olan qadın və ailə, qadın və cəmiyyət mövzusunə qəbərdir. "Ləpə-döyəndə" povestinin adı obrazların xarakteri və əsərin ideyası ilə müəyyən mənədə bağlılıq var. Yazıçı Züleyxa ilə Lətifin da həyatını ləpə-döyəndə olduğu kimi təsvir edir. Digər povestlərində olduğu kimi, H.Abbasızadə bu povestlərində münasibətlərə anlaşılmazlıq və qınaq daxil etməklə təsviri bədii boyalarla gerçəkləşdirməyə cəhd etmişdir.

"Mansur" povesti H.Abbasızadənin öz məzmunu, hadisələrə yanaşma tərzı baxımından olduca fərqlidir. Əsərdə yazıçı qadın-kişi münasibəti, xəyanət, sədəqət, insan hissələri və s. kimi problemləri bədii təhlil müstəvisinə gətirir. H.Abbasızadə əsərlərində ailə məfhumu çox dəyərlidir. Lakin H.Abbasızadəni bir məsələ narahət edir; qloballaşan dünyada ailə dəyərlərindən uzaqlaşmaq.

Uşaq evində böyülmüş Mansur həmişə ailəsi olmasını istəyib. Lakin tale elə gətirir ki, Mansurun arvadı Qəmər ona xayanət edərək bir müğənniyə qoşulub gedir. Hadisələrin dramatikliyi də buradan başlayır. Yazıçı virusologiya üzrə mütəxəssis, tibb elmləri doktoru, professor Mansur Cavadlının həyatının bir dövrünü təsvir etməklə onun xarakterindəki dəyişmələri ustalıqla təsvir edir. Deyib-gülən, şən bir qadın olan Qəmər üçün Mansurla evlilik sadəcə sənəd üzərində qurulmuşdu. Mansuru Qəməre, ailəyə bağlayan bağlar çox zəif idi. Xarakterindəki quruluq, adama yovuşmazlıq, qəpallıq onun nainki ailədə, işdə, yoldaşlar arasında da münasibətdə soyuqluq yaradırdı. Yazıçı qəhrəmanın xarakterini, daxili tənhalığının səbəbini özü də bilir: "İnsanın qoribə təbiəti var. Belə qaranlıq gecəyə və sakitliyə düşəndə özlünü kimsəsiz. Yalqız sanır. İşgə çıxmağa, adamlar arasında olmağa, şənlonməyə can atır. Ancaq bunların hamısı aldadıcıdır. Ona görə aldadıcıdır ki, şənliklər çox zaman yorucu olur. İnsanların arasında olmaq da adamı həmişə tənhalıqdan qurtarmır, nə isə yenə sakitliyə istəyirən" (1, s. 274).

Əsərdə Qəmər pərdə arxasından oxucu ilə görüşür, Mansurun səhbətələrində, ona xəyanətində təəccüblüdür ki, əri ona haqq qazandırır. Əslində Mansur kimin xəyanət etdiyini, kimin "ağıllı" qadın olduğunu özü də bilir. Tərəddüdlər, qarışıq fikirlər ümumiyyətlə Mansurun elm adamı olsa da, həyata mənfəi baxışını bir daha sübut edir. Qəmər estrada müğənnisinə qoşulub qaçanda o, özlünü günahkar bilir: "O mənfur əhvalatın da kökünü elə burda axtarmaq lazımdır. Qəmər gecməyi, şənlonməyi sevirdi. Mən isə səs-küyəndən qaçırdım. Su da bir yerdə qalanda iyənir. İstədiyim qadının əlindən tutub dağların başına çıxasan. Xəzərin sahilində uzanıb günün altında yanasan. Meşədə yaşıl otların üstündə dincələsən...İmkan ola-ola mən bunların heç birini eləməmişəm" (1, s. 376).

Göründüyü kimi, Mansur həyatdan zövq almağı və bu zövqü sevdiniyə yaşatmağın əsas olduğunu bilir, lakin bunu bilə-bilə, istər özlünü, istər də ailəsindən bu duyğudan məhrum edir. Hərçəndə də Qəmərin sadələşləyliyindən, təcrübəsizliyindən tora düşdüylü qənaətinə gəlir, estrada müğənnisinə qınayır, onun nəfə belə "təcrübəsiz qızı" yolundan çıxardığına düşündür. Bunlar Mansura təskinlik vermirdi, o, Qəmərin hərəkətində özlünü estrada müğənnisi ilə müqayisə edir: "Arvadım məni qoyub getdi. O, məni estrada artistinin – lümnən ayaqlarına atdı. Tapdığı oğlan gözəl olsaydı, bəlkə də onun bu hərəkətlərinə nisbətən bəraət qazandırmıyaq olardı. Qadınların çoxu gözəllik qarşısında zəiflik göstərirlər. O artist ibdarın biridir. Səsindən başqa onda yaxşı nə var?! Bari elə kişini mənəndən üstün tutaydı ki!"... (1, s. 291)

Həyat yoldaşı Qəmərin bir müğənniyə qoşulub getməsi ilə bağlı ailə həyatı dağılan Mansur ezamiyyətdə gedərək qatarda Validə adlı bir qadınla tanış olur və ilk andan bu qadından təsirlənir. Təsəvvüf vasitəsilə yolları kəşifən bu iki insan arasında sevgi münasibəti yaranır. Lakin Mansur bu dəfə də düzgün seçim etmir.

Povestdə xaraktercə bir-birinin əksi olan iki qadın obrazı yaradılmışdır. Qiyabi şəkildə, yalnız Mansurun təhkiyəsindən tanıdığımız Qəmər əslində həyatını xoş keçirmək, diqqət, qayğı tələb edən bir qadındır. İkinci dəfə həyatını bağladığı estrada müğənnisi də onun təsəvvürlərini puç etdikdə başqa birinə "könlü verir". Müəyyən mənada Qəmərin ilk ailə həyatı qurduğu Mansurdan umacağı hər bir qadının mənavi haqqıdır. Bunu Mansurun özlünə etirafında görürük. "Ərini düşünsə" də, ona xəyanət edən Validənin gizli münasibəti ilə

müqayisədə Qəmərin hərəkəti oxucuda ona qarşı ikrah yaratmışdır. Qəmərin başqasını sevdiniyə açıqcasına Mansura deyib onu tərək etdiyi halda, Validə gizlin görüşmələrinə haqq qazandırır: "Ərim qoca olsa da, mənə qarşı çox qayğıkeşdir. Ancaq başqaları kimi onun da nöqsanları var; qorxaqdır, şöhərtəəstədir, lakin mən onu atıb getmək fikrində deyiləm. O, həmişə deyir: Validə, mənəndən üz döndərsən məhv olursan. Bu həqiqətdən də belədir" (1, s. 390).

Əsərdə H.Abbasadənin təsvir etdiyi Validə obrazı mənavi əzadlığı xəyanətə götürür. "Ərini düşünsən" Validənin iç üzünü bu sətirlərdə daha aydın hiss edirik: "Ola bilsin ki, o, bizim gizli əlaqəmizdən xəbərdardır. Amma özünü o yerə qoymur. Mənim onu atmağım insafsızlıq olmazmı?! Mən belə bir insanın səadətini pozduğum üçün ömrüm boyu vicdan əzabı çəkərəm" (1, s. 390). Validə obrazı bu sözlərlə özü-özlünü ifşa edir. Validənin ailəli olması, Mansurla ərinə xəyanət etməsi qəhrəmanın xəyallarını, ümidlərini və ən əssəsi inamını alt-üst edir.

Əsər boyu qarışıq fikirləri, hərdəmxəyallığı ilə Mansur oxucunu da dağadaşa salır. Gah baxtımdan gileylərin, gah həyatını dəyişmək haqqında düşüncə Mansurun müəyyən fikirləri oxucuda ikrah hissi oyadır. Bu "qınaq" və "haqq" Mansurun təkcə əlinsinə qarşı deyil, işdə rəhbərliklə aralarında olan soyuqluğa da aiddir: "Mən gözə görünməyən mikrobların dilini tapır, adamlarla dil tapa bilmirdim. Arvadım məni atıb getdi, institutun müdiriyyəti məni sevmirdi. Axtarsan, institutda işləyən yoldaşlarımdan da məni sevməyən tapırlar. Yəqin xasiyyətim pisdirdi, tündməcəzəm" (1, s. 293).

Mansur başqalarının bəlkə də görmədiyini, tapa bilmədiyini özlündə görür. Bu səbəbdəndir, oxucu ona acıyır. Zəif obraz kimi əsər boyu qeyridinamik inkişafda görünsə də, yazıçı onun xarakter tipini ustalıqla təsvir edə bilmişdir. Fleqmatik və melanxolik tipin xüsusiyyətlərini daşıyan Mansur obrazı vasitəsilə yazıçı mənavi simanın korlaşdığını, əxlaqi dəyərlərin arxa plana keçdiyini ifadə edir. hansı ki, bu hal nə Azərbaycan kişisinə, nə də qadınına yaraşmayan xüsusiyyətlərdir.

Povestin bədii dəyərini azaldan da, fikrimizcə, Validənin bitkin yaradılmışdır. Hər üç əsas obraz – Mansur, Qəmər və özlərdə həyatda dəyərləri də nə istədiklərini bilmirlər. Məsələksiz, əqidəsiz insan xarakterini bağışlayan bu insanlar istər şəxsi həyatlarında, istərsə də iş yerində, ictimaiyyətdə yerlərini tapa bilmirlər.

Hər üç əsərdən də göründüyü kimi H.Abbasadə insan məvəyyətimini ustalıqla açır bilir. Akademik Nərgiz Paşayevanın qeyd etdiyi kimi, "İnsan bütün dövrlərdə öz sənətinin (daha geniş mənada incəsənətin) başlıca məvzusu və qəhrəmanıdır, sənətkarın öz əsərlərində ifadə etdiyi ideyanın bədii təəcəssümüdür" (4, s. 5). Bunun üçün H.Abbasadə povestlərində hər bir insanı narahat edən, düşündürən məsələlərə toxunur, fərqli yanaşmaları əks etdirir. Onun əsərlərindəki hadisələr insan xarakterinin açılmasına xidmət edir.

Hər üç povest quruluşca sadə olmasına baxmayaraq məzmunca maraqlı və axtıcıdır. Ümumiyyətlə, sənətkarlıq keyfiyyətləri baxımında dəyərləndirsək, obrazların təbiiyyəti, dilinin axıcılığı baxımında povestlər müsbət qiymətləndirilə bilər. Obrazların dəyişmə və həyatı dərkətmə prosesini H.Abbasadə uğurla təsvir edir. H.Abbasadə həyatda müşahidə etdiklərini ustalıqla yarıdıcılıq süzgəcindən keçirərək bədii müstəviyə gətirir. H.Abbasadənin qələmə aldığı əsərlər onun dünyagörüşünü əks etdirmək baxımından qiymətli dir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbaszadə H. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, I cild. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1976, 390 s.
2. Abbaszadə H. Seçilmiş əsərləri. Üç cildə, I cild. Bakı: Azərneşr, 1983, 366 s.
3. Alışanlı Ş. Ədəbi-bədii düşüncənin sərhədləri. Bakı: Sabah, 2010, 360 s.
4. Paşayeva N. Yeniləşən ədəbiyyatın yeni insanı. Bakı: "ATİ" nəşriyyatı, 2004, 244 s.

РЕЗЮМЕ**АЙГЮН ГЕЙДАРОВА****СОВРЕМЕННОСТЬ В РАССКАЗАХ ГУСЕЙНА АББАСЗАДЕ****(на основе повествование "Гарадагский случай", "На пирсе" и «Мансур»)**

Гусейн Аббасзаде обращается к повествовательному жанру 60-х годов. Повествование является более широкой формой истории. Этот жанр позволяет писателю выразить свои взгляды более подробно. «Гарадагский Случай» - это первое повествование Гусейна Аббасзаде. Мотив его повествований - человек. В литературе 60-ых годов человек рассматривается с другой призмы. В произведениях, написанных в этот период, человек, его внутренний мир, морально-психологическое состояние доведены до изучения. Гусейн Аббасзаде успешно раскрыл человеческую мораль в своих произведениях. Хотя его рассказ структурно прост, но интересен и привлекателен по содержанию. Произведения Гусейна Аббасзаде ценны с точки зрения его мировоззрения.

Ключевые слова: Гусейн Аббасзаде, повествование, современность, человек, время

SUMMARY**AYGUN HEYDAROVA****MODERNITY IN HUSEYIN ABBASZADE'S NARRATIVES****(on the basis of the story "The story of Garadagh", " On the pier" and "Mansur")**

Huseyn Abbaszade refers to the narrative genre of the 60s. Narrative is a broader form of the story. This genre allows the writer to express their views in more detail. "The story of Garadagh" - this is the first narrative of Huseyn Abbaszade. The motive of his narratives is man. In the literature of the 60s, people are viewed from a different prism. In the works written during this period, the person, his inner world, moral and psychological state are brought to the study. Huseyn Abbaszade successfully revealed human morality in his works. Although his story is structurally simple, but interesting and attractive in content. The works of Huseyn Abbaszade are valuable in terms of his outlook.

Key words: Huseyn Abbaszade, narrative, modernity, human, time

(Akademik Əbülfəz Amanoğlu Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

